

Sport en spel als middel om een democratische en vreedzame samenleving te bevorderen: het OPA model!

De Vreedzame School

In Utrecht werkt men als sinds 1999 met het programma 'de Vreedzame School' en ondertussen is 80% van de Utrechtse basisscholen een Vreedzame School. In een wijk waarin kinderen naar een 'vreedzame' school gaan, komen de kinderen dagelijks in aanraking met de principes van De Vreedzame School. Daar schuilt een enorm potentieel in: deze kinderen hebben onder andere geleerd hoe je conflicten constructief kunt oplossen, hoe je (menings-)verschillen kunt overbruggen, en wat het is om verantwoordelijkheid te dragen. Zij hebben op veel andere plekken in de wijk te maken met andere 'opvoeders': thuis natuurlijk, maar ook in het buurthuis, op de speeltuin, op de stadsboerderij, op de sportclub, in de naschoolse opvang, in de verlengde schooldag, enzovoort.

Wat zou het een gemiste kans zijn als we die verworvenheden van De Vreedzame School niet zouden *benutten*, én als we die nieuw verworven kennis, vaardigheden en houdingen niet zouden *ondersteunen en versterken* door andere opvoeders dan de leerkrachten! Vanuit die gedachte is De Vreedzame Wijk ontstaan: een aanpak waarbij de filosofie en de werkwijze van De Vreedzame School overgedragen wordt aan zoveel mogelijk organisaties die met kinderen in de basisschoolleeftijd in aanraking komen.

In de aanpak van De Vreedzame School staat een aantal uitgangspunten centraal, die we hieronder kort nader uitwerken, aangezien deze terugkeren in de interventies van De Vreedzame Wijk:

- het constructief oplossen van conflicten met behulp van mediatie
- het benutten van de invloed van leeftijdgenoten op elkaar
- het creëren van een positief sociaal klimaat
- het bevorderen van sociale verbondenheid en gemeenschapszin
- het hanteren van een autoritatieve opvoedingsstijl.

Een positief sociaal klimaat

In het programma van De Vreedzame School leren de kinderen door de wekelijkse lessen allerlei sociale competenties. Maar de kern van De Vreedzame School is het creëren van een positief sociaal klimaat, van een cultuur waarin de *sociale norm* bepaald wordt door de hiervoor omschreven doelen: constructief omgaan met meningsverschillen en conflicten, actieve participatie, kinderen een stem, zorgzaam en prosociaal gedrag. Dit is een bewuste keuze: gedrag wordt sterk bepaald door de sociale norm. De kennis en vaardigheden die kinderen aangeboden krijgen middels het lesprogramma van De Vreedzame School biedt nog geen garantie voor het voortbrengen van het gewenste gedrag. Een kind dat over een bepaalde vaardigheid beschikt, hoeft namelijk nog niet geneigd te zijn om deze vaardigheid altijd in te zetten. Dat is onder andere afhankelijk van de houding, de *attitude*, van de *wil* om het geleerde ook in praktijk te brengen.

Attitudes worden sterk beïnvloed door de *context*, door de dominante sociale norm van de omgeving waar iemand deel van uitmaakt. Het bevorderen van pro-sociaal gedrag zal dus altijd een combinatie moeten zijn van overdracht van kennis en inzicht, van aanleren en oefenen van vaardigheden, en van attitude-ontwikkeling. Met name voor de laatste twee is de context van groot belang. De Vreedzame

School wil een klimaat creëren dat uitnodigt tot het in een betekenisvolle praktijk oefenen van aangeleerde vaardigheden en dat aanzet tot een positieve attitude-ontwikkeling.

Sociale verbondenheid en gemeenschapszin

Uit onderzoek blijkt dat problemen bij jongeren veel minder voorkomen indien ze opgroeien in een omgeving waarin sprake is van sociale verbondenheid: een omgeving waarin zij zich welkom, gerespecteerd en niet gediscrimineerd voelen, waarin ze merken dat er positieve verwachtingen over hen bestaan en waarin ze ondervinden dat ze 'ertoe doen'. Kinderen hebben het nodig om nodig te zijn.

Natuurlijk zijn er in een omgeving waar kinderen in verkeren regels nodig, maar de sleutel voor een positief klimaat ligt vooral in het samen creëren van een cultuur, een standaard van betrokkenheid, dan in het bedenken van allerlei regels en codes waar kinderen zich aan dienen te houden. Kinderen moeten het gevoel hebben verantwoordelijk te zijn voor die cultuur, moeten de boodschap krijgen dat ze erbij horen, en dat ze nodig zijn.

Om zo'n verbindende omgeving te bewerkstelligen probeert De Vreedzame School de cultuur van de omgeving waar het kind in verkeert (school, kinderopvang, buurthuis, speeltuin, enz.) te beïnvloeden. We willen dat die omgeving als een leefgemeenschap wordt gezien, als een oefenplaats voor sociale competentie en actief burgerschap.

Conflictoplossing als centraal thema

In het programma van De Vreedzame School wordt veel aandacht besteed aan conflictoplossing. Het uitgangspunt is dat er nu eenmaal altijd conflicten (belangentegenstellingen of meningsverschillen) zullen zijn in een situatie waar mensen of kinderen bij elkaar zijn, en dat het zinvol is om iedereen te leren hoe je zoveel mogelijk kunt voorkomen dat er conflicten ontstaan, en dat conflicten ontaarden in ruzie, en hoe je, als een conflict toch in ruzie is ontaard, kan werken aan een constructieve oplossing. Daarbij is de rol van de leerlingen cruciaal. Zij leren, naast de vaardigheden om conflicten constructief op te lossen, ook de verantwoordelijkheid te dragen om dat zelfstandig, zonder hulp van volwassenen, te doen. Voor hun eigen conflicten, maar ook voor conflicten van anderen. Alle leerlingen leren te bemiddelen (mediëren) bij de conflicten van klasgenoten.

Deze nadruk op het constructief en zonder geweld leren oplossen van conflicten heeft meerdere positieve effecten: terugdringen van agressie en geweld, verbetering van het sociale klimaat, kinderen leren hoe je met altijd aanwezige meningsverschillen en belangentegenstellingen kunt omgaan, én kinderen leren om verantwoordelijkheid te dragen voor het sociale klimaat. Bovendien biedt een curriculum dat kinderen leert om conflicten constructief op te lossen kinderen tevens de kans om zich een breed scala aan sociale competenties eigen te maken: kinderen krijgen kennis aangeboden op sociaal, emotioneel en communicatief terrein, leren en oefenen vaardigheden op die terreinen (onder andere: leren eigen en andermans gevoelens te herkennen, benoemen en respecteren, bewust worden van eigen en andermans denken en handelen, en de gevolgen daarvan leren inzien en hanteren), en ontwikkelen een positieve en zorgzame attitude ten opzichte van elkaar.

De invloed van leeftijdgenoten

Ouders hebben waarschijnlijk de belangrijkste invloed op de persoonlijke vorming van hun kinderen. Maar veel auteurs benadrukken ook de rol van de 'peers', de leeftijdgenoten. Kinderen identificeren zich sterk met de groep mensen die zij als gelijkwaardig aan zichzelf zien, en leren gedrag van mensen die zij als net iets verder gevorderd dan zichzelf beschouwen. Dat zijn meestal niet de volwassenen om hen heen maar eerder de leeftijdgenoten of iets oudere kinderen: uit de buurt, van school, van de

hobbyclub, vriendinnetjes, vriendjes, zusjes, broertjes, nichtjes, neefjes. Kinderen passen hun gedrag aan aan het gedrag van deze 'peer-group', proberen dat gedrag te imiteren, en ontwikkelen zo hun persoonlijkheid.

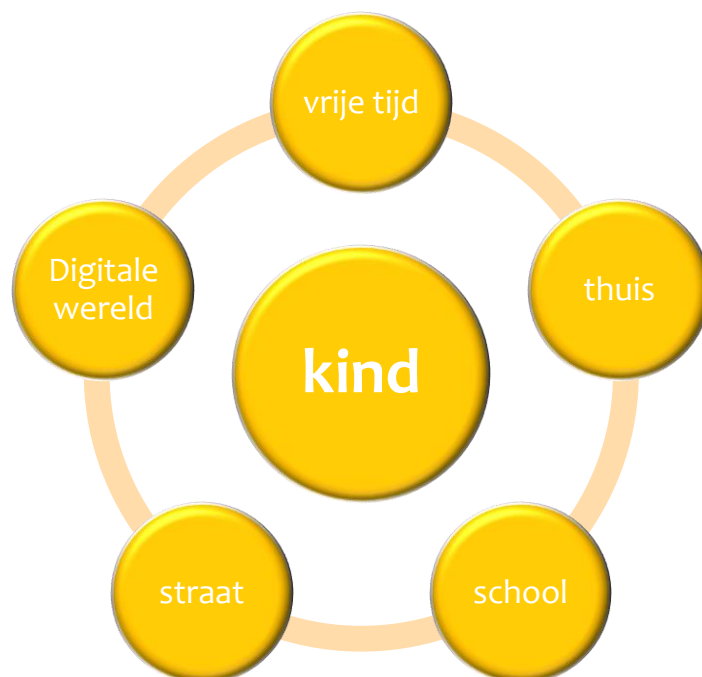
Onderzoek laat zien dat de invloed van leeftijdgenoten op de persoonlijke vorming van kinderen groot is. In De Vreedzame School streven we er naar om kinderen ook sociale verantwoordelijkheden of taken op zich te laten nemen. Het meest in het oog springende voorbeeld is dat van de mediator. Kinderen uit de hogere groepen worden opgeleid tot leerlingmediator. Zij bemiddelen bij conflicten tussen kinderen. De oudste mediators krijgen in De Vreedzame Wijk de gelegenheid om een training tot wijkmediator te volgen. Hiermee worden ze in staat gesteld om hun vaardigheden ook in hun buurt of straat in te zetten.

Democratisch opvoeden

In De Vreedzame School en De Vreedzame Wijk stellen we een *autoritatieve* opvoedingsstijl centraal. In de literatuur over opvoeding wordt onderscheid gemaakt tussen een *laisser-faire*-opvoeding, autoritair en 'autoritatief' of democratisch opvoeden. Een te *permissieve* of *laisser-faire* opvoeding, waarin alles mag, leidt tot grenzeloosheid en onzekerheid bij kinderen. Vooral jonge kinderen moeten nog veel leren over de dagelijkse omgang tussen mensen, en hebben begeleiding nodig van volwassenen. Een *autoritaire* opvoeding, waarin de opvoeder zijn of haar gezag laat gelden, zou volgens sommigen goed zijn voor kinderen ("Je moet ze gewoon stevig aanpakken"). Het tegendeel is eerder waar. Een louter autoritaire aanpak werkt meestal averechts op het moreel gedrag van kinderen, zeker voor kinderen die al wat ouder zijn. Een strenge aanpak gecombineerd met weinig hart voor de kinderen kan agressieve gevoelens opwekken. Die gevoelens richten zich veelal niet op de volwassene, maar op de leeftijdgenoten of op andere volwassenen. Een autoritaire aanpak kweekt gehoorzaamheid, en doet geen appèl op het ontwikkelen van verantwoordelijkheidsgevoel. Uit onderzoek blijkt dat een zogenaamde *autoritatieve* of democratische opvoeding kinderen het beste voorbereidt op het leven in een democratische gemeenschap. Die opvoedingsstijl wordt eerder gekenmerkt door gezag dan door macht. Opvoeders stellen wel duidelijke grenzen, maar geven daarbij veel uitleg, bevorderen de ontwikkeling van eigen verantwoordelijkheid, zijn zuinig met gebruik van machtsmiddelen, en vertonen moreel voorbeeldgedrag. Kinderen zijn gesprekspartner, die een zekere mate van verantwoordelijkheid kunnen dragen. Door kinderen consequent uit te leggen wat de gevolgen van hun handelingen zijn voor anderen, door hen te helpen zich te verplaatsen in het perspectief van anderen, ontwikkelen zich geleidelijk aan mentale *scripts* die gedrag van binnenuit reguleren.

Doelstellingen van De Vreedzame Wijk

Kinderen groeien op in verschillende domeinen: thuis, school, straat, georganiseerde vrije tijd. In sommige wijken is er een kloof tussen de omgangs- en opvoedingscultuur binnen die verschillende domeinen. Er is veel onderzoek gedaan naar de relatie tussen gedrag en omgeving. Er gaat een grote invloed uit van de groep, van het collectief. Gedrag wordt in hoge mate bepaald door de sociale norm, wat 'belangrijke anderen' vinden. In hoofdstuk 2 gaan we hier nader op in. De transfer van 'vreedzame' vaardigheden van de kinderen van de school naar de andere domeinen waar kinderen zich begeven, hangt dus voor een belangrijk deel af van de mate waarin in die andere omgeving uitingen van 'vreedzame' normen en waarden waar te nemen zijn. Doelstelling van De Vreedzame Wijk is om meer pedagogische samenhang aan te brengen tussen de verschillende domeinen.

De pedagogische principes van het programma van De Vreedzame School zijn leidend voor deze pedagogische samenhang. Dat betekent dat kinderen worden gestimuleerd om datgene wat hen op school is aangeboden via De Vreedzame School, ook toe te passen in andere contexten dan de school. Daartoe dienen alle 'opvoeders' (professionals, maar ook ouders, buurtbewoners en vrijwilligers) in staat zijn om dergelijke 'vreedzaam' gedrag van kinderen en jongeren 'uit te lokken'.

Deze algemene doelstelling is op drie niveaus uitgewerkt:

Op het niveau van de kinderen:

1. kinderen hun kennis, vaardigheden en attitudes verworven in De Vreedzame School (conflictoplossing, omgaan met verschillen, gezamenlijke besluitvorming, positief sociaal gedrag, verantwoordelijkheid voor de gemeenschap) toe laten passen in andere contexten
2. kinderen betrekken bij hun omgeving en daarmee het bevorderen van participatie en gemeenschapszin

Op het niveau van de opvoeders:

3. gedeelde opvoedingsverantwoordelijkheid bij de verschillende 'opvoeders': leerkrachten, andere professionals, vrijwilligers, ouders (versterken van de pedagogische 'civil society')
4. verminderen handelingsverlegenheid van betreffende opvoeders (door toerusten met en benutten van pedagogische principes van De Vreedzame School)
5. versterken pedagogisch beleid van wijkinstellingen (a.h.v. principes van De Vreedzame School)

Op wijkniveau:

6. een veilig, positief sociaal klimaat, waarin participatie centraal staat, als alternatief voor de straatcultuur.

Het OPA model

De urgentie voor het implementeren van De Vreedzame Wijk op sportvereniging kan liggen bij het oplossen van problematiek zoals die kan spelen in achterstandswijken/krachtwijken, maar de kern is een *positieve* benadering van kinderen: het stimuleren van democratische burgerschapsvorming. Het gaat bij De Vreedzame Wijk niet primair over het oplossen van een negatieve situatie, maar om een visie over hoe een gemeenschap zich in een positieve richting zou kunnen ontwikkelen. Het programma wil een antwoord zijn op de recent gevoelde behoefte aan meer burgerschap, sociale cohesie en ontwikkeling van democratische manier van leven in de samenleving als geheel. In de recente historie van het programma is gebleken dat juist dit appèl op burgerschap en democratische vorming een belangrijke meerwaarde heeft boven gedragsveranderingsmodellen die men vanuit opportunistische of beheersmatige motieven zou kunnen kiezen. Vreedzaam begint dus bij een filosofie en een visie waar vervolgens concrete verwachtingen en gedrag aan gekoppeld worden. Tegelijkertijd kan geen enkele filosofie zonder een concretisering. Het OPA model tracht een manier van kijken en spreken te introduceren binnen de specifieke context van de bewegingswereld waardoor het verbeteren van de pedagogische kwaliteit in bewegingscontexten bevorderd wordt.

De oorsprong van het OPA Model

Het OPA model is ontwikkeld door Jaap Kleinpaste, Tejo van den Berg en Chris Hazelebach. Drie gepassioneerde (oud) docenten van de Calo Windesheim te Zwolle met een nauwkeurig oog voor het bewegende kind in combinatie met alle factoren die van invloed kunnen zijn op het welbevinden. In 2018 hebben zij het OPA model op schrift gesteld en sindsdien wordt het model toegepast in de propedeusefase van de opleiding tot leerkracht bewegingsonderwijs op de Calo Windesheim te Zwolle.

Het OPA model heet in de Gemeente Utrecht zijn intrede gedaan als logisch voortvloeisel van het Utrechts sportakkoord waarin het belang van het verbeteren van pedagogische kwaliteit van sportomgevingen beschreven staat. Daarmee sluit de Gemeente Utrecht aan bij de laatste wetenschappelijke inzichten op dit gebied zoals die bijvoorbeeld beschreven staan in “Sport en lichamelijke opvoeding in pedagogisch perspectief, een gouden kans” (N.H.M.J. Schipper-van Veldhoven, 2016)

Met behulp van het model kan een context waarin bewogen wordt zorgvuldig geanalyseerd worden. Door middel van deze analyse kan men uitspraken doen over factoren die tot succes hebben geleid of juist over factoren die voor verbetering vatbaar zijn. De eerste drie letters van het model staan voor drie perspectieven van waaruit deze analyse plaatsvindt. Elk perspectief uit het model wordt ingekleurd door drie andere begrippen zodat er uiteindelijk negen analyseonderwerpen ontstaan:

Het perspectief Omgeving wordt uitgelegd met de begrippen:

1. *materialen*
2. *deelnemers*
3. *regels*

Het perspectief Persoon wordt uitgelegd met de begrippen:

4. *relaties*
5. *kwaliteiten*
6. *eigenheid*

Het perspectief Activiteit wordt uitgelegd met de begrippen:

7. *fases*
8. *variaties*
9. *uitdagingen*

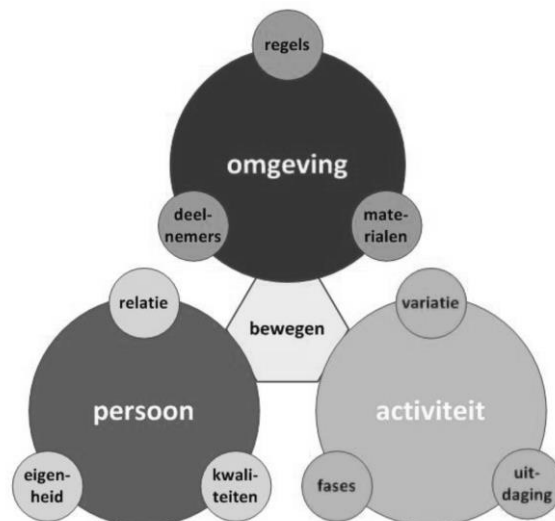
De betekenis van de drie perspectieven

Het perspectief “Omgeving” zegt bijvoorbeeld iets over de materialen; de gymzaal, het racket, hoeveel medespelers en tegenstanders je treft maar zegt ook iets over de regels die er gebruikt worden. Al deze omgevingsfactoren bepalen welk soort spel er gespeeld wordt. Met twee personen badmintonnen buiten op de camping is een wezenlijk andere setting dan een dubbelspel badmintonwedstrijd op een wereldkampioenschap. De omgeving roept een bepaalde verwachting op; als er ergens een basketbal ligt dan zullen deelnemers daar eerder mee gaan stuiten dan als er een bowlingbal ligt. Spelen we allemaal met hetzelfde lange tennisracket of kan ik kiezen uit meerdere maten? Het is goed om ook te kijken naar wie er überhaupt deelnemen aan de activiteit. Welke deelnemers zijn er bijvoorbeeld iedere week trouw of welke deelnemers zijn juist in de verste verte niet te vinden bij deze sportclub? Wie kijken er mee langs de kant? Wie hebben er toegang tot de kleedkamer?

Vanuit het perspectief “Personen” gaat het bijvoorbeeld over eigenschappen die mensen uniek maken. Het doet er toe of er met Ahmed of met Luca gespeeld wordt. Ieder persoon heeft zo zijn kwaliteiten; Ahmed kan bijvoorbeeld goed tegen zijn verlies en Luca kan heel goed mikken maar vindt het ingewikkeld als ze een doelpunt tegen krijgt. Hoe lopen die relaties? Hoe speelt de eigenheid van de deelnemer of de begeleider een rol? Is er afstemming tussen de deelnemers? Is er oog voor de kwaliteiten van de deelnemers en worden die ook ingezet? Hoor ik er bij? Wat kan ik? Hoe doe ik het?

Vanuit het perspectief van de “Activiteit” wordt er vooral gekeken naar de stapjes waaruit een activiteit bestaat. Tijdens het springen van een duikplank hebben we een aanloop, een opsprong en afzet, een zweeffase en een landing. Of meer uitgezoomd; tijdens een les beginnen we altijd met een binnenkomer, dan doen we een spel, dan geven we opstakers en we eindigen met het eindspel. Zijn die fases logisch? In welke fase vormt er zich een probleem? Wat zou een logische volgende fase kunnen zijn? Ook kijken we naar differentiatie in de breedte en de diepte: je kunt zittend schommelen, maar je kunt als variatie ook staand schommelen en is het misschien nog uitdagender om dat met z'n tweeën tegelijk te doen?

Door via het OPA model op gestructureerde wijze een bewegingscontext te analyseren ontstaat er dus kennis over de kwaliteit van deze context. Je kijkt, ziet en concludeert. Daarmee ontstaat er ook de mogelijkheid tot gesprek over de pedagogische kwaliteit van de context; je kunt samen sparren over het verbeteren van die kwaliteit.

De implementatie van het OPA model

In Utrecht zullen er in het najaar 2020 verschillende workshops plaatsvinden waarin Harmen van der Woude en Patrick Looijen met belangstellenden kijken naar diverse videobeelden van bewegingcontexten. Stap voor stap worden de deelnemers wegwijs gemaakt in drie perspectieven en de negen onderwerpen van het OPA model. Deelnemers worden uitgedaagd om zichzelf te trainen in het observeren en bespreken van de OPA onderwerpen. Deze gezamenlijke training zorgt er voor dat de deelnemers ervaren dat de grootsheid van het onderwerp 'pedagogische kwaliteit' en stuk beter behapbaar is. Het OPA model is niet moeilijk om te begrijpen terwijl het tegelijkertijd kan zorgen voor de benodigde diepgang. De ervaring leert dat het OPA model in staat is om concreet genoeg te zijn voor praktijk mensen en veelomvattend genoeg voor beleidsmakers, in die zin werkt het OPA model verbindend.

De samenhang met De Vreedzame Wijk

Ongetwijfeld is de vraag hoe de Vreedzame Wijk zich verhoudt tot het OPA model (en andersom) relevant. Het is fair om te zeggen dat de Vreedzame Wijk en het OPA model kunnen functioneren als elkaars verlengstuk. De overeenkomst ligt immers in de definitie van wat pedagogische kwaliteit behelst: zowel De Vreedzame wijk als het OPA model streven naar een wereld waarin eigenheid en kwaliteit gezien, erkend en herkend wordt. Het benutten van het potentieel van unieke mensen in unieke contexten die genoeg handvatten bieden voor het bevorderen van sociale verbondenheid is een overkoepelend streven.

De vreedzame wijk brengt verbinding tot stand tussen iedereen die om het kind heen staat. Het OPA model verbindt de school aan de sportvereniging en is in die zin complementair aan die doelstelling. Het OPA model zet onder andere de relatie tussen de deelnemers, de eigenheid en kwaliteit van het individu in de spotlight; De Vreedzame School en de Vreedzame Wijk delen op hun beurt weer 'good practices' over hoe je dat in de praktijk kunt bewerkstelligen.

De taal die past De Vreedzame School en De Vreedzame Wijk is heel specifiek. De kracht is het hanteren van terminologie die je in alle domeinen terug ziet keren. OPA introduceert andere terminologie. Dat zou in theorie voor spraakverwarring kunnen zorgen. Echter; die terminologie zit vreedzame communicatie niet in de weg. OPA helpt vooral de belanghebbenden om beter met elkaar te communiceren zodat de omgeving van kinderen passender wordt. De communicatie naar ouders en kinderen kan in de gebruikelijke vreedzame termen blijven bestaan. Wat ook meehelpt is dat de workshopleiders die het OPA model introduceren in Utrecht zijn gevestigd in werkomgevingen die

doorspekt zijn met de uitgangspunten van De Vreedzame School en de Vreedzame Wijk. Ook tussen Calo windesheim waar het OPA model vandaan komt en de Universiteit Utrecht, waar vreedzaam zijn wortels heeft, bestaan er nauwe banden.

Een praktisch voorbeeld van een versterkende cyclus zou kunnen zijn: De vreedzame wijk agendeert het belang van een positief sociaal klimaat, in een kijk sessie concluderen bestuurders van een sportclub aan de hand van het OPA model dat er onduidelijkheid is over de regels op de club en dat als gevolg daarvan er geen recht wordt gedaan aan de eigenheid van de deelnemers; de workshopleiders geven aan dat de vreedzame school methodische handvatten heeft voor het vormen van een deelnemerscommissie waarin kinderen kunnen meepraten in het vormen van een afsprakenlijst waardoor je twee vliegen in een klap slaat. De twee invalshoeken kunnen elkaar versterken. Over en weer bieden ze elkaar kansen om stappen vooruit te zetten,